

tejjel beszített, a gyermekszobában vagy a póriskola dulakodásai közben kifejtett nyelvérzékemnek, másra pedig, ha vezércikket írok, ha regényem személyeit beszéltetem, ha színpadról szólok a közönséghez; hogy ami ott természetes, jól kötött, jól rendezett beszéd, itt nem az, hanem itt más rend, más kötés, más viszony kell: az csak menjen a maga útján, mert az enyémmel sohasem találkozik” (uo.).

Ne értsük félre: itt nem azt mondja, hogy nincs szükség a körülményekhez hozzásimuló más-más fajta stílusra; azt hirdeti, hogy az irodalmi nyelv szó- és mondatfűzése, szerkezete, egész mondattana nem lehet más, mint az élőbeszédé, a köznyelvé. Egy a magyar nyelv.

Ferenczy Géza

Az orosz helyesírás fejlődésének fél évszázada és a most megjelent orosz helyesírási szabályzat

Az orosz helyesírás 1956 őszén megjelent szabályzata¹ a szerkesztők előszava szerint az első ilyen teljességű és jellegű törvénygyűjtemény az orosz irodalomban. Megjelenése alkalmából tanulságos lesz egy pillantást vetni az orosz helyesírás néhány fő kérdésére, az 1917-i nevezetes helyesírási reform előzményeire és végrehajtására, ennek következményeire, a helyesírás alakulásának forradalom utáni fejlődésére, végül pedig magára a most napvilágot látott szabályzatra.

I. Egyes orosz szerzők (így Sapiro, de különösen Gvozgyev) véleménye szerint az orosz helyesírás megkülönböztető vonása az, hogy nemcsak a fonetikus, hanem — elsősorban — a szóelemző elvre épül. Ez a sajátossága természetesen elkülöníti egyrészt az olyan helyesírásoktól, mint az angol és a francia, mivel ezek sokkal erősebben a hagyomány elvére épültek; másrészt meg az olyanoktól, mint a belorusz és a szerb, mert itt viszont a kiejtés szerinti írás az alap. Azonban találunk olyan helyesírási rendszert nem egyet — így mindjárt a magyart is —, mely többé-kevésbé a szóelemző és a fonetikus írásmódra épül (egyéb elvek mellett), így ezt nem lehet sajátosan orosznak vagy magyarnak stb. tartanunk. Az ilyen rendszerű helyesírásokon belül az egyes nemzeti rendszerek sajátossága részben az említett elvek érvényesülési arányában, de kiváltképp abban mutatkozhat meg, hogy milyen pontokon és milyen okokból, hogyan ütközik össze ez a két, bizonyos szempontból ellentétes elv, melynek harmonikus egységére az adott szisztéma épül.

Amikor Kirill és Metód, illetve az ő tanítványaik létrehozták azt a jelrendszert, melyből bizonyos alaki fejlődés után a mai cirill ábécé lett, természetesen igyekeztek az akkori (dél)szláv hangrendszerhez alkalmazkodni, s az általuk megteremtett betűk segítségével a szavakat ejtésük szerint leírni. Mindjárt elkezdődtek azonban a nehézségek, amikor ez az ábécé keleti szláv nyelvterületre került, ahol egyes, amott meglevő hangok (így a X. század második felétől a nazálisok) már nem voltak meg; a nyelv további fejlődése pedig egyre inkább távolította az írást a fonetikus ideáltól. A hagyomány elve tehát egyre inkább — és minél műveltebb volt a tollforgató, annál inkább — érvényesülni kezdett. Ennek eredményeképpen a szóelemek, az időközben végbement változástól függetlenül, írásuk tekintetében egyforma képet

¹ Правила русской орфографии и пунктуации. Москва, 1956. Учпедгиз. 176 лар.

tartottak meg, több-kevesebb következetességgel. Az, hogy ebben haszon rejlik, az orosz filológia számára a XVIII. század első felében vált világossá: Lomonoszov a szóelemző írás híveként lép fel, s ezt a történelmileg kialakult alapvető utódai féltékeny tudatossággal őrzik, hol kisebb, hol nagyobb teret engedve mellette az ejtés szerinti írásnak. A szóelemző írás ekkorra — és ez már valóban az orosz helyesírás megkülönböztető vonása — leginkább a magánhangzórendszer jelölése területén került összeütközésbe az irodalmi (moszkvai) artikulációval. A hangsúlytalan magánhangzók ugyanis ebben az ejtésben, akár csak a déli dialektusokban, erősen elsorvadnak, nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változáson is átmennek (голова ejtése kb. gəlava), és ezt a sorvadást a helyesírás nem tükrözi; vannak egyes magánhangzókat érintő változások is, melyeket szintén nem jelölnek. A mássalhangzó-rendszer leglényegesebb eltérése írásos jelölésétől — sajátos módon — szintén a magánhangzó-rendszer változásával kapcsolatos. Bizonyos hangtani helyzetben ugyanis a nyelvtörténeti kor folyamán kiesnek az ún. „redukált magánhangzók”, tehát nagyon rövid magánhangzók (melyeknek egykori jelét, más értékkel, máig is őrzi az írás: ѣ a veláris, ъ a palatális redukált magánhangzó jele volt). Ennek következtében megszűnik az ún. „nyílt szótag törvénye”, mássalhangzók közvetlenül egymás mellé meg a szóvégre is kerülhetnek. A közvetlen egymás mellé került mássalhangzók asszimilálódnak (музкѹи ejtése „nyiszkij” lesz), a szó végén álló zöngés mássalhangzó zöngétlenedik (зѹб ejtése „zup” lesz) stb. — az írás ezt ismét csak nem tükrözi. A mássalhangzó-rendszeren belül is vannak aztán olyan kisebb változások (mint pl. egyes palatalizált mássalhangzók — zs, s — velárisává válása), melyek szintén nem jutnak a megfelelő betűkben és betűkapcsolatokban kifejezésre (vagy ami még rosszabb, nem következetesen jutnak kifejezésre).

Ezen a két fő ponton, a hangsúlytalan magánhangzók és a mássalhangzó-csoportok pontján van tehát a szóelemző és az ejtés szerinti írásmód ütközése, mely majdnem kivétel nélkül mindig az előbbi javára dől el; ez az ütközés és ennek ilyen, „etimologikus” megoldása az orosz helyesírás megkülönböztető vonása.

2. Az elmondottak természetéből fakad, hogy ez a vonás nem ma, még csak nem is az 1917-i reformmal született; a már előbb kialakult helyzetet regisztrálják, tökéletesítik a XVIII. század első fele óta a helyesírás kérdéseivel tudatosan foglalkozó szerzők. A fokozatos kanonizálás, tökéletesítés stb. során azonban lassan-lassan több bántó következtelenség, ballaszt is felhalmozódott az orosz helyesírásban. A jól bevált régi alapok megtartása mellett ezek ellen a visszásságok ellen indult harc századunk elején, ez a harc torkollott végül is eredményesen az 1917-i reformba.¹

Melyek voltak ennek a harcnak konkrét céljai? Bár már Nagy Péter kizárt az ábécéből néhány, nyilvánvalóan a görögből maradt és az oroszban felesleges betűt (mint az ω, ξ, ψ), az egykor nazálisokat jelölő két betűt (Ѧ, ѧ) stb. — még mindig maradt négy-öt „fölösleges betű”; az *i* hang jelölésére három is szolgált (і, и, ѣ), az *e*-re kettő (е, ѣ), az *f*-re is kettő (ф, Ѳ), céltalannak látszott az is, hogy minden kemény mássalhangzóra végződő szó és alak végén ott álljon a „kemény jel” (ъ). Hogy e hangokat mikor melyik betűvel kell jelölni, arra nemcsak hogy logikus szabályok nem voltak, de sok esetben nyelvtör-

¹ E harc jól dokumentált, érdekes történetét kapjuk egyik részvevőjének tollából: В. И. Чернышев: Ф. Ф. Фортунатов и А. А. Шахматов — реформаторы русского правописания. Сб. А. А. Шахматов. М — Л., 1947. 167—252.

ténetileg is helytelenül, sőt különösen erős vagy tartós hagyományalap nélkül kellett alkalmazni őket. Így pl. Nagy Péter 1708-ban kizárta az ábécéből az *u* betűt, helyébe egységesen a „nyugatibb” formájú *i*-t rendelve el. Már újságok, sőt könyvek is jelentek meg ilyen betűrendszerrel. De mivel a cár az 1710-i hivatalos ábécéből, melyet saját kezével javított át, nem húzta ki az *u*-t, ez a jel hamarosan visszaszivárgott a többi közé. A *ѣ* betűnek viszont sok szempontból a mi *ly*-unkra emlékeztető volt a sorsa. A közös szláv nyelvrendszerben a később *e* betűvel jelölt hangnak fonéma értéke lehetett, a fejlődés során azonban a keleti szláv nyelvterület nagy részén már az első írásos emlékektől kezdve azt látjuk, hogy az *e*-vel olvad össze (egyes — északnyugati — dialektusokban meg az *i*-vel ; más, elszórt nyelvjárás-szigeteken a legutóbbi időig megtartotta külön zárt *é* vagy diftongoid *ie* értékét). Ez még nem is lett volna baj, ha a hagyomány a maga helyén tartotta volna meg ; tudálékos javítgatások eredményeképpen azonban a XX. század elejére többször olyan helyen kellett *e* jelet írni, ahol eredetileg nem is *ѣ*, hanem *e* volt ; másrészt nem egy helyen *e*-t rendeltek a szabályok a nyelvtörténeti *ѣ* helyén. Vagyis ahhoz, hogy valaki helyesen tudjon írni, nemhogy nem kellett a nyelvtörténeti, írástörténeti ismeretek, hanem számos esetben zavarólag is hatottak. Helyesen az tudott írni, aki ismerte az iskolában az idő szerint besulykolásra kerülő szabályokat.

Hasonló önkény volt tapasztalható nemcsak a betűállomány alkalmazása, hanem egyes szorosan vett helyesírási kérdések (melléknévi, névmási végződések írása) terén is.

Végül pedig, az előbbi változásokkal „egy füst alatt” néhány kisebb, a fonetikai elvnek engedő változtatást is végre kívántak hajtani a reformátorok.

A harc „külső történetére” vonatkozóan a következőket mondhatjuk. Az említett visszasságok egyike-másika ellen már korábban is volt, aki felémelte a szavát. Így a XIX. század derekán Belinszkij, a neves esztéta és filozófus, aki nyelvtanítással is foglalkozott, s egy orosz alaktant is írt, már tiltakozik a *ѣ* esztelen használatára ellen, de ugyanakkor felsóhajt : kinek lenne bátorsága enélkül írni, és melyik kiadó merné vállalni azt az anyagi kockázatot, hogy az így, „új módon” nyomtatott könyvek közneveltség és közmegvetés tárgyaként raktárán maradjanak.

1885-ben jelent meg Ja. K. Grot akadémikus munkája, mely az orosz helyesírás szabályait tartalmazta.¹ Grot művelt filológus volt, aki nagyobbára maga is látta az említett következetlenségeket, tudománytalan és hagyománytalan torzításokat, azonban nem mert ellenük fellépni, hanem éppen kodifikálta őket (talán egyetlen újítása abban van, hogy a háromféle *i*-jelölésből az egyiket már ő is szükségtelennek tartja). Szabályzatát az Akadémia orosz nyelv- és irodalomtudományi osztályának megbízásából állítja össze, de ez nem jelenti azt, hogy szabályzatát az Akadémia magáénak vallja. A Grot-féle szabályzat számos további kiadást ért meg (22., utolsó kiadása Oroszországban 1916-ban látott napvilágot), a 10. kiadástól kezdve változatlanul. Bár a Grot-féle szabályzatnak feltétlenül voltak érdemei számos jó szabály alkotása, a helyesírás egységessé tétele terén, mégis a reformátorok céltáblájává vált éppen az említett hibáknál fogva. A reformharc első szervezett fellángolásától, századunk elejétől fogva többé-kevésbé a Grot-féle szabályzat ellen folyt (bár annak alapjait, legalábbis a hozzáértők közül senki sem kívánta érinteni).

¹Я. К. Грот: Русское правописание. Руководство, составленное по поручению Второго отд. Имп. Академии наук. Спб., 1885.

A XX. század első éveiben több város pedagógustársasága — így a moszkvai, a pétervári, a kazanyi stb. — kérte a helyesírás-reformot, melyben kisebb-nagyobb különbségekkel körülbelül a fent vázolt visszásságok megszüntetését javasolják. A moszkvai társaság 1903-ban be is adja javaslatát az oktatásügyi miniszternek. Azonban nemcsak hogy ez a hivatalnok visszautasítja őket, hanem riadót fúj a belügyminiszter is: rendelettervezetet készít, mely szerint a cenzoroknak nem szabad kiengedniük olyan könyvet, mely a Ъ, а ъ és а Ъ nélkül nyomtatott! Ebben a kritikus pillanatban kapcsolódik a küzdelembe az Akadémia, melynek megbízásából Sahmatov és Szobolevszkij levelet ír az oktatásügyi miniszterhez, hogy a belügyminiszter ne adja ki ezt a rendeletet. Nem tudni, a két akadémikus beadványa vagy az udvar akkor liberálisabb beállítottságú tényezői győzték-e meg a kormányt — de a párját ritkító rendelettervezet valóban nem látott napvilágot. Ezzel a fő veszély pillanatnyilag elhárult.

1904-ben az Akadémia mellett, az Akadémia elnökének vezetésével helyesírási bizottság alakult. A bizottság 55 tagja között vannak akadémikusok (zömmel a II. — orosz nyelv- és irodalomtudományi — osztályról), egyetemi és főiskolai előadók, pedagógusok, írók, néhány újság képviselői, minisztériumi és egyéb hivatali kiküldöttek. A bizottság egyhangúlag megállapította, hogy kívánatos a fennálló orosz helyesírási rendszer egyszerűsítése. Titkos szavazás útján, különböző szótöbbséggel, de eldöntötték, hogy a Ъ, а ъ, az и vagy az і és a ѳ betűket ki kell vonni a betűállományból. A további részletek kidolgozására a bizottság létrehozott egy szűkebb végrehajtó szervet (szó szerint albizottságot: Подкомиссия), mely elnökül Fortunatov akadémikust választotta meg, tagjai közt pedig ott találjuk Sahmatovot, Baudouin de Courtenayt és másokat.

Még ugyanez év májusában napvilágot lát a szűkebb bizottság reformtervezete „A helyesírási albizottság előzetes közleménye” címmel („Предварительное сообщение орфографической подкомиссии”) nyilvános megvitatás céljából. Az 1905-i forradalom és a leverését követő politikai reakció légköre nem kedvez a reform megvalósításának. Fortunatov és Sahmatov gyűjti az észrevételeket, bíráló megjegyzéseket. Nem hiányzik bizonyos értelmű politikai támogatás sem: 315 dumaképviselő — a tanítóképviselők kezdeményezésére — kérdést intéz az Akadémiához a helyesírás egyszerűsítése ügyében. A praktikus érzékű Sahmatov akadémikus válaszlevelében javasol e képviselőknek egy interpellációs szöveget az oktatásügyi miniszterhez, azonban a képviselők inkább egy maguk szerkesztette felszólalással állnak elő, s ezzel botrányba fullasztják az ügyet.

A beérkezett észrevételek figyelembevételével a szűkebb bizottság némileg módosítja tervezetét, és ilyen formában újból kinyomatja „A helyesírási albizottság határozatai” címmel („Постановления...”) 1912-ben. A hivatalos jóváhagyás azonban természetesen továbbra is késik. A világháború kitörése és Fortunatov 1914-ben bekövetkezett halála miatt azután kétségesnek látszik, hogy a hosszú harc eredményre fog-e egyáltalán vezetni valaha.

Nem lesz érdektelen itt egy pillantást vetni a küzdelem néhány szereplőjére, a reformot támogató és ellenző erőkre. Maga az Akadémia, Fortunatovon és Sahmatovon keresztül nem egyszer kijelentette, hogy a helyesírási reform előkészítése nem tudományos feladat, ezért nem tartozik az Akadémia hatáskörébe. Tekintettel azonban a társadalomban, különösen pedig az oktatásban mutatkozó igényekre, a tudós testület erkölcsileg kötelezve érzi magát, hogy

megfelelő számú, különféle területekről delegált szakemberek meghallgatása után kialakítsa a maga álláspontját. A reformon dolgozó akadémikusok ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy döntéseikkel nem kívánnak — nem is kívánhatnak ilyen jogok híján adminisztratív eszközökhöz nyúlni, a reform bevezetését a kormánytól várják; még csak azt sem tartják elengedhetetlenül szükségesnek, hogy az albizottság vagy a bizottság döntéseit az Akadémia alkalmazza saját kiadványaiban. Az Akadémián belül az említett két akadémikus mellett számos más támogatója is volt a reformnak. Maga az Akadémia elnöke, Konsztantyin nagyherceg úgy látszik mindenkor az udvar álláspontját igyekezett képviselni: 1904 előtt támogatta a reformot, később egyre tartózkodóbb magatartást tanúsított.

Támogatta Fortunatovékat kívülről a haladó sajtó, a tanítók, a tanárok és az egyetemi oktatók nagy része.

Az „ellentábor” azonban mindvégig erősebbnek bizonyult. Sok oldalról, nem egyszer helycsere-taktikát alkalmazva támadták a sajtóban a „reformátorokat”: így pl. Szobolevszkij akadémikus, a rendkívül művelt filológus, a kiváló nyelvtörténész valami személyes oknál fogva lemond a szűkebb bizottságban vállalt tagságáról, és személyeskedő, gúnyos hangú cikket közöl egy napilapban Fortunatovról és követőiről, az általa jól ismert tényeket kiforgatva; másrészt névtelen publicisták filológust meghazudtoló alaposággal és tárgyilagossággal támadják az újítókat stb. Persze nem ők döntötték el a reform sorsát, hanem a mögöttük meghúzódó erők: az oktatásügy magas állású bürokratái, a haladásellenes beállítottságú igazgatói és tanfelügyelői kar, az egyház, az udvar hatalmasai. A reform kérdése a kieleződött helyzetben egyre inkább politikai jellegű kérdéssé vált, és néhány tudós szakértő kivételével legtöbb részvevője világnézete, politikai nézetei alapján foglalt benne állást.

Nem vetették meg természetesen a sajtó fegyverét a reform hívei sem. Fortunatov ugyan — híven önmagához — most sem ír semmit, annál aktívabb azonban Sahmatov, akinek minden megnyilatkozásából előtűnik hatalmas nyelvészeti tudása, idéz a krónikákból, klasszikus írókból, hivatkozik a külföldi tudományos irodalomra. Erről az oldalról sem hiányoznak a publicisztikusabb hangú cikkek sem. Így például az újítás ellenzői egy ízben azzal érvelnek, hogy ha az egyik *i* betűt kivonjuk a forgalomból, akkor nem fogjuk tudni egymástól megkülönböztetni a *mip* 'világ' és a *mup* 'béke' szavakat (ez majdnem olyan erős érv, mintha valaki nálunk az *ly*-t azzal védené, hogy akkor teljes homonimává válik a *hej!* indulatszó és a *hely* főnév). Erre az egyik moszkvai professzor egy másik újság hasábjain azt válaszolja vissza: azok az urak, akik ezen az össze téveszthetőségen aggódnak, hogy nem tévesztik össze saját fejüket a ló fejével, hiszen mindkét esetben azt írják, hogy *fej*. . .

A vita során egy ügyes újságíró meglátogatta Tolsztoj Leót is, és megkérdezte véleményét a reformról. Tolsztoj erősen ellenezte a reformot. Érve nagyon érdekes: nem betűnként, hanem szavanként (vagy még nagyobb darabonként) olvasunk, és a jellemző szóképhez hozzátartoznak a gyakori *ѣ*, *ѣ* betűk, a reform után „nem fogunk ráismerni” az egyes szavakra, kénytelenek leszünk betűnként olvasni őket.

Jagić kétszer is (1901., 1902.) foglalkozott a reformjavaslattal folyóirata, az Archiv für slavische Philologie hasábjain; cikkeit lefordították oroszra, egyes vidéki és fővárosi lapok teljes egészében vagy bő kivonatokban ismertették. Jagić nem tulajdonít komolyabb jelentőséget a kérdésnek, és óva int

a túlságosan radikális reformoktól, a közönség ízlésére hivatkozva egyelőre még a ъ és ѣ betűket is megtartandónak véli, úgy látná jónak, ha fokozatosan távolítanák el őket. Részleges egyszerűsítést ő is szükségesnek lát, de ellenzi a fonetikus elv túlságos érvényesítését. Legfontosabbnak azt tartja, hogy a kérdést az orosz filológia szabadon dönthesse el; rámutat arra, hogy nagyobb arányú reform végrehajtásához különleges társadalmi-politikai feltételek szükségesek (ilyenek álltak fenn — mint mondja — Nagy Péter korában). Általában pedig az a véleménye, hogy — legalábbis a helyesírás kérdéseiben — az opportunizmus a leghasznosabb álláspont.

3. A Jagic által oly bölcsen említett különleges társadalmi-politikai feltételek azonban beköszöntöttek. A februári forradalom győzelme után néhány héttel az Akadémia újból foglalkozik a helyesírás kérdésével, újabb bizottságot alakítanak, ez Sahmatov elnökletével energikusan hozzálát a már-már reménytelennek látszó ügyhöz, némi zökkenők után az Akadémia közgyűlése Sahmatov beszámolója alapján elfogadja az 1912-i javaslat alapelveit — de további tanulmányozást tart szükségesnek, mielőtt végleges döntést hozna. Egyik magánleveléből tudjuk, hogy Sahmatovot nagyon elkeserítette ez a halogató határozat. A tanácskozásokon azonban részt vett a Kerenszkij-kormány kadet párti oktatásügyi miniszterhelyettese, ő nem várja meg a hosszadalmas akadémiai procedúrát, még azon nyomban — 1917. május közepén — körlevélben értesíti az iskolákat a reform bevezetéséről az 1917—18-i tanévtől kezdve.

Az Akadémia egyes tagjai időközben újból elidegenedtek a reform gondolatától, s amikor 1917 őszén a kérdés újabb megvitatására került volna a sor, most már Sahmatov igyekszik elodázní ezt, mert érzése szerint az Akadémia ebben az időpontban elvetette volna a javaslatot. A történelem azonban megint közbeszólt. Amikor már-már úgy látszott, hogy az iskolában immár bevezetés előtt álló reform újból esődbe jut — az Oktatásügyi Minisztérium dolgozóinak tanácsa tiltakozott, a reakciós sajtó nagy kampányt indított a reform ellen, megingott az Akadémia is stb. — kitört és győzött az októberi forradalom. Alig néhány héttel október után, 1917. december 23-án kelt rendeletében az oktatásügyi népbiztos (Lunacsarszkij) elrendeli mind az iskolák, mind a sajtótermékek és a hivatalok számára az új helyesírást (ez utóbbiaknak 1918. jan. 1-i hatállyal). Feltehetően még mindig nagy volt az ellenállás: csak ezzel lehet magyarázni azt, hogy a reform kérdésével még egyszer foglalkozik a legfőbb állami vezetés. A forradalom minden régít elsöprő erejét nem lehet megállítani: 1918. február 1-én — majd három és fél évszázados elmaradást pótolva — bevezetik az új időszámítást, a gazdaság és a kultúra minden területén új utakat keres az álmából felrázott nép; itt már nem lehetett helye azoknak, akik majd másfél évtizedes szakadatlan tudományos harc után még mindig a régít pártolták. Másodízben a népbiztosok tanácsa foglalkozik az ügygel, és 1918. október 10-én kelt határozatában újból kötelezi a sajtót, hogy (1918. október 15-től kezdődőleg) a megreformált helyesírást használja, ezt kell alkalmazni a hivatalos levélváltásban, az ügyiratokban; ezt kell fokozatosan bevezetni az iskolában. Ez a törvényhozói aktus volt a végső betetőzése a reformharcnak.¹

¹ Bár nem kell azt hinni, hogy a megreformált helyesírás ezzel már akár csupán Szovjetország területén is azonnal győzött. A nyelv- és irodalomtudományi osztály közleményeiben (Известия Отд. р. яз. и слов.) például csak az 1923-i kötettől (megj.: 1924.) tértek át az új írásra.

A reform jóváhagyott formájában röviden a következőket tartalmazza. A betűállományból törölni kell három jelet: a ђ-t (helyette mindenütt e), a ѓ-t (helyette: ѣ), az i-t (helyette: и); њ-t csak bizonyos ritkább esetekben, a szó belsejében lehet alkalmazni, szóvégeken nem. A melléknév egyes esetvégződései írásban azonosak lesznek hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt, a melléknévi (névmási) ragozás többes számban az ejtésnek és a nyelvtörténeti fejlődésnek megfelelően, az utolsó másfélszáz év (nem végig egységes) hagyományától eltérően nem fog nemeket megkülönböztetni (melléknévek esetében ez egyébként csak az alany-, tárgyesetre vonatkozik) stb. A z-re végződő igekötők fonetikusán íratnak: *извините* 'bocsásson meg', de *уцходуть* 'kiindulni', a zöngétlenedés jelölésével. Tartalmaz a reform néhány további apróbb rendelkezést is (így például megengedi az újonnan képzett határozószóknak egybe- vagy különírását egyaránt — *в течение* és *втечение* 'folyamán, alatt', ad néhány útmutatást az elválasztásra stb.).

A reform, mint látható, távol volt attól, hogy radikális legyen. Peterszon számítása szerint például¹ az egyes melléknévi alakok végződésének megváltoztatásával a leírt betűknek csak mintegy 0,74%-át bolygatta meg a rendelkezés. A betűállományt érintő jelentősebb változások meg már régóta esedékesek voltak, legfeljebb eleinte szokatlanul hatottak a szemre.

De álljon itt egy példa a kettő közötti különbség érzékeltetésére (egy mondat egy 1847-i nyelvtanból, eredetiben és a mai írás szerint):

Славянскій языкъ пользуется совершенною свободою въ расположеніи своихъ частей рѣчи, т. е. въ немъ каждое слово, входящее въ составъ предложения, можетъ быть помѣщено тамъ, гдѣ оно имѣетъ большую выразительность.

Славянскій языкъ пользуется совершенною свободою в расположении своих частей речи, т. е. в нем каждое слово, входящее в состав предложения, может быть помещено там, где оно имеет большую выразительность.

A reform eredményeképpen harmonikusan összeolvad a szóelemző írásmód az ejtés szerintivel: minden 100 leírt betű közül 93—96 megfelel a morfológiai elvnek; bár igaz, hogy minden 100 betű közül 23—30 nem felel meg az ejtésnek. Az ejtéstől eltérő írások 86%-a esik a magánhangzók jelölésére; ez világos következménye a fentebb mondottaknak a hangsúlyos—hangsúlytalan magánhangzó-rendszerre vonatkozóan. Másrészt azonban az orosz hangsúly változó volta lehetővé teszi, hogy az ejtéstől eltérő magánhangzó-jelölések nagyobb részét, még ha nem gondolunk is a szóelemző elvre, közvetlen fonetikai úton ellenőrizhessük: ha valaki ingadozik a *молодой* 'fiatal' szó első magánhangzójának írásában, képezi e melléknév ún. „rövid” (állítmányi) alakját: *молод* s így meggyőződhet róla, hogy a kérdéses első szótagban o betűt kell írni (bár az irodalmi nyelvben a beszélő egy szintelen, ö-szerű hangot ejt e helyen: „*maladoj*”); ugyanígy ellenőrizhető a második szótag magánhangzója a szintetikus közép fok alakjával (*моложе*) stb. Ezzel és az ehhez hasonló módszerekkel arra az eredményre jutunk, hogy 100 leírt betű közül csak mintegy 10 marad teljesen ellenőrizhetetlen fonetikailag.²

¹ L. M. H. Петерсон: Система русского правописания. М., 1955. 16.

² A számadatok Peterszontól (i. m. 30, 32, 89), illetőleg a következő munkából: А. Н. Гвоздев: Основы русской орфографии. М., 1951. 67, 86.

Egyet kell értenünk Peterszonnal (vö. i. m. 16), hogy a reformot egyetlen pontján lehet hibáztatni: általánossá tette a *z*-re végződő igeekötőknél az asszimilálódást tükröző, fonetikus írásmódot (*расписуется*). Vannak az oroszban más zöngésre végződő igeekötők is (*б-*, *над-* stb.), de sem ezek, sem a zöngétlenre végződők nem tükrözik az asszimilálódást, és a szóelemző elv szerint íratnak: *вписуемь* 'beleírni' (nem „*вписуемь*”), másrészt *сбуть, отбуть* 'levetni, leütni' stb. (nem „*сбуть*”, „*одбуть*”, bár az ejtés természetesen ez; magyarban itt következetesen a szóelemző írásmód érvényesül: *megszab*, nem „*mekszab*”, *átdob*, nem „*áddob*” stb.). Célszerűbbnek látszott volna, ha minden igeekötőt egységesen a szóelemző elv szerint írat a rendelkezés (jelentős mennyiséget lefaragott volna ez abból a bizonyos 4% nem szóelemző írásból!), de ma már ezen természetesen nem nagyon lehet segíteni. Az igeekötőkkel a helyzet így is jobb, mint 1917 előtt volt,¹ ha nem is a lehető legjobb (amit 1917-ben minden nehézség nélkül el lehetett volna érni).

Nem állnak összefoglaló adatok rendelkezésünkre azzal kapcsolatban, hogy hogyan alakult a nem orosz nyelvterületen megjelent orosz nyelvű (emigráns, tudományos) kiadványok helyesírása. E sorok írója 1948 őszén Belgiumban még olvasott némileg tökéletesített Grot-féle helyesírással megjelent újságokat, más adataink arról beszélnek, hogy ez ma már ritkaságszámba megy, és a nagyobb emigráns kiadók átvették az új helyesírást.² Sz természetes is. Mint láttuk, az 1917-i reformot egyrészt a kor legkiválóbb tudósai készítik elő, másrészt már a Kerenszkij-kormány oktatásügyi minisztere is hajlandó volt bevezettetni. Egyszóval az 1917-i reform tudományosan megalapozott is, meg időszerű is volt, a szovjet kormány szerepe annyi, hogy a rá jellemző határozottsággal huzavona helyett végre következetesen megvalósította; aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy ehhez a Kerenszkij-kormánynak nem lett volna meg az ereje (l. az említett ingadozást az Akadémiában, a sajtóban stb.; l. azt a tényt, hogy még a szovjet kormánynak is kétszer kellett ez ügyben határozatot hoznia).

4. A forradalmat követő években erősen megnövekedett a legkülönbözőbb helyesírási segédkönyvek száma, és erősen csökkent a helyesírási kultúra. A kérdés kiváló szakértője, később oly népszerű tankönyvek szerzője, Scserba 1927-ben ennek három okát látja.³ Nem jó módszerrel tanítanak az iskolában, a pedagógusok nagy többsége nem szeret foglalkozni a nyelvvel. De az elsőként említett ok az, hogy az 1917-ben bevezetett reformnak bizonyos káros erkölcsi hatása volt: az oroszul írók-olvasók széles rétegei látták, hogy amiért ők beszekundáztak, aminek nem tudása miatt nem alkalmazták őket a hivatalban (mert hiszen a reform elsősorban ezeket az „égbekiáltó” bűnöket és nehézségeket törölte el) — azt lehet másképp is írni, épp úgy, ahogy valamikor ők is írták volna szívük szerint. Ebből — mondja Scserba — a széles rétegek azt a

¹ A Grot-féle szabály tartalma a következő volt. Az igeekötőket a szóelemző elv szerint írjuk. Ez alól kivételek a *z*-végűek (kettőt nem számítva), melyeket zöngétlen kezdésű tő előtt fonetikusán, *sz-szel* írunk, kivéve az *sz-* kezdetű tövek előtt, itt őket is *z*-vel írjuk.

² Angyal Endre felhívta figyelmemet arra, hogy a húszas években a prágai szláv intézet kiadványaiban, a Slavia-ban még a kissé tökéletesített Grot-féle helyesírással jelennek meg az orosz nyelvű cikkek (kivéve, ha szovjet szerző tollából valók), s hogy a Horthy-korszakban, Kárpátalja idetartozása idején az ukrán lakta részen a Grot-féle helyesírás szerinti orosz volt a hivatalos írásos nyelv.

³ Л. В. Щерба: Безграмотность и ее причины. — Избранные работы по русскому языку. М., 1957. 56—62.

gyakorlati következtetést vonták le, hogy a helyesírás nem fontos dolog, írjon az ember úgy, ahogy akar. Ezt a szemléletmódot csak fokozta az a — minden forradalmi korszakra jellemző — hangulat, mely mélységesen megveti a „formát” a „lényeg” kedvéért (vö. i. m. 57). Ezt annyival egészíthetjük ki, hogy az ilyen anarchikus viszony a helyesíráshoz bizonyos „hagyományokra” tekinthetett vissza az orosz közönségben. Az az elkeseredett hangú polémia, mely a század elejétől szakadatlanul folyt a napisajtó hasábjain a legszélesebb olvasótábor szeme előtt, melynek során egyik nap és az egyik lap a Grot-féle rendszert „zúzta szét”, másnap a másik újság a neológusok érveit szedte ízekre, természetesen helyesírási nihilizmusra vezetett. Ennek egész konkrét megnyilvánulásai voltak. Az egyik, különben reformellenes beállítottságú nagy napilap már a század eleje óta $\bar{\text{r}}$ betű nélkül hozta például a kisebb híreket (a nagyobb cikkek ugyanakkor $\bar{\text{r}}$ betűvel jöttek), egy Petrográdban 1913—14-ben ülésezett népművelési kongresszus határozatai között többek között az szerepelt, hogy „a kongresszus anyagát $\bar{\text{r}}$ nélkül kell kinyomtatni, de még jobb lenne $\bar{\text{r}}$ nélkül is”. Vagyis az emberek — s a tanulók — nagy többsége már jóval a reform előtt nyilván csak legyintett a tanító magyarázataira és szigorú intelmeire a $\bar{\text{r}}$ -ra és a $\bar{\text{r}}$ -re vonatkozóan: úgyis tudta, hogy lehet másképp is írni (sőt — számításba véve a tanuló ifjúság rendkívüli éreklődését ilyen kérdések iránt — esetleg azt is tudta, hogy maga a tanító is, „elvből”, iskolán kívül szintén $\bar{\text{r}}$ és $\bar{\text{r}}$ nélkül ír . . .).

És e „hagyományokon” kívül még egy okot nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Az 1917-i reform 13 pontban összefoglalta a változásokat a Grot-szabályzathoz képest — de pontosan négy évtizednek kellett elmúlnia ahhoz, míg most az első teljességre törekvő szabályzat megjelent, mely kiegészítette a már Grotnál is hiányos törvénygyűjteményt, szervesen beleépítette azt a bizonyos 13 pontot ebbe a gyűjteménybe, regisztrálta az azóta eltelt igen jelentős nyelvi változásokat a kódex számára, számításba vette a nyelvtudomány azóta elért eredményeit!

Persze, hogy ez így történt, annak nem egy irigylésre méltó oka is van. Gondolok itt elsősorban az oroszban hagyományosan igen kiművelt szótárirodalom gazdagságára s a magyarázó szótárak nagy elterjedtségére a tollforgató emberek körében. Sajátos módon egy időre a helyesírás szabályozása is bizonyos mértékig a szótárak feladata volt. A 30-as évek folyamán megjelent négykötetes Usakov-szótáron és a háború után számos kiadást megért egykötetes Ozsegov-szótáron kívül napvilágot látott számos kisebb-nagyobb speciálisan helyesírási célzattal íródott szótár (így egy magának Usakovnak, majd Usakovnak és Krjucskovnak a szerkesztésében 1934 óta több kiadásban). A szótár persze nem helyesírási szabályzat, de sokat segíthet az írás egységessé tételében. Jellemző egyébként erre a lexikográfia iránti vonzódásra, hogy most van sajtó alatt az akadémiai helyesírási nagyszótár, mely mintegy százezer szót tartalmaz.*

A gazdagság másik ágát bizonyos elméleti érdeklődés jelenti a helyesírás kérdései iránt. A helyesírás a harmincas évek második felében bevezetett egyetemi és főiskolai orosz leíró nyelvtan előadásprogramjainak külön fejezeteként szerepel. Több nagyobb monográfia jelent meg a háború után az orosz helyesírás elméleti kérdéseiről: így Gvozgyev és Peterszon munkáin kívül (l. 5—6.

* Ez a helyesírási szótár e cikk elkészülte után megjelent. Ismertetését lásd folyóiratunk e számának 248—51. lapján.

megj.) meg kell említeni Sapiro két nagy kötetét : a szűkebb értelemben vett helyesírásról (1951. 200 lap) és az orosz központozásról (1955. 399 lap). Egyes kérdések módszertani szempontból kerültek igen részletes kidolgozásra : így 1953-ban terjedelmes munka jelent meg arról, hogy a nyelvjárások viszonyai között hogyan kell foglalkozni a helyesírás oktatásával, egy másik könyv szerzője közel 300 lapon csak a не és ни tagadó szócskák helyes használatát és ennek oktatását tárgyalja stb. Természetesen szó sincs arról, hogy például egy 400 lapnyi mű bárkit is eligazíthat mindennapi központozási problémái között — de az igényes elméleti előkészítés záloga lehet a jó gyakorlati folytatásnak.¹

És végül még egy harmadik terület, melynek fejlettsége pótolhatta egy ideig a szabályzatot : az ortoepia, a szép orosz beszéd rendszabályozásának területe. Erre csak egyetlen példát: 1955-ben Avanyeszov és Ozsegov szerkesztésében megjelent egy igen szép kiállítású, gondos munka az orosz irodalmi hangsúlyról és kiejtésről, mely közel 600 lapon több mint 50 000 szót tartalmazó szótárt és részletes szabályzatot ad a helyes ejtésre vonatkozóan.²

A szótárírással, az elméleti munkával és a helyesejtés normalizálásával párhuzamosan szervezeti előkészületek is történtek az új orosz helyesírási szabályzat megjelentetése érdekében.³ A 20-as évek végén az Akadémia mellett újból létrehozzák a helyesírási bizottságot, melyből később helyesírási kormánybizottság lesz. A bizottságban a legismertebb russzisták fejtenek ki ismét tevékenységet (így Obnorszkij elnöklete alatt Sapiro, Scserba, Barhudarov, Usakov, később Vinogradov és mások). Ennek eredményeképpen 1939-re elkészül az első új szabálytervezet, mely további alakításokon megy át, míg megkapja véglegesebb formáját (a harmadik redakcióban : 1951.). Ettől az időponttól kezdve már mintegy kipróbálás alatt van a javaslat : szerinte készülnek az Ozsegov-szótár, az Usakov—Kryucskov-féle helyesírási szótár újabb kiadásai, fokozatosan átveszik és alkalmazzák a javaslatot az egyes központi sajtóorgánumok és kiadók. Пьен előzmények után indult meg az Учительская газета ("Tanítók Lapja") és a Русский язык в школе hasábjain a vita, mely közvetlenül megelőzte a szabályzat végleges jóváhagyását és kiadását. (A vita megindulásáról már tájékoztattott bennünket Elekfi László : Nyr. 1955 : 422—424.)

A fejlődés természetesen most sem volt egyirányú. Így — néhány elszigetelt korábbi javaslat után — 1930 elején egy moszkvai egyetemi és középiskolai előadókól álló bizottság radikális reformot javasolt a fonetikai elv javára. Пьен erős szakítás a múlttal azonban nem sikerülhetett. Teljesen visszhang nélkül maradt, úgy látszik, Karcevszkij — emigrációból írt — javaslata is (1937.), aki a fonológia terén elért új eredmények alapján kívánta volna megreformálni az orosz helyesírást.⁴

5. Mielőtt rátérnénk a megjelent szabályzat ismertetésére, néhány szót a helyesírás „tárgyáról és felosztásáról” az orosz irodalomban. Baudouin de

¹ Megjegyzem, hogy az említett munkák bizonyos értelemben szabályzatpótlók voltak, arra nemcsak felépítésük (fejezetekre, paragrafusokra osztottságuk), hanem rendkívül nagy példányszámuk is utal.

² Русское литературное ударение и произношение. Опыт словаря-справочника. Под редакцией Р.И. Аванесова и С.И. Ожегова. М., 1955.

³ Erre vonatkozóan bővebben I. A. B. Шапиро: Упорядоченное русское правописание. М., 1956. 3—12.

⁴ Serge Karcevszkij : Sur la rationalisation de l'orthographe russe. Mélanges... à A. Belić. Beograd, 1937. 31—8.

Courtenay ez irányú tevékenysége, tehát körülbelül a századforduló óta egyre inkább szokásossá válik a betűkészlet és a vele kapcsolatos problémák kirekesztése az „орфография” fogalmából. A szovjet korszakban ezt az álláspontot képviselte és hagyománnyá fejlesztette Bogorogyickij, Scserba és néhány tanítványuk. Ezt az álláspontot tükrözik a már említett főiskolai programok, ahol az illető fejezet címe mindig: „Графика и орфография”. Erre az elvre épül a most megjelent szabályzat is, amikor a betűállományról egyáltalán nem ír. E szerint a felfogás szerint a hagyomány elvének olyan széles értelmezése, mint ahogy azt Kniezsa Istvánnal találjuk, vagy az egyszerűsítés elve teljes egészében a „grafika” része.¹ Annak, hogy a betűrendszerre és a vele kapcsolatos problémákra ilyen nagy gondot fordít az orosz irodalom, kétségtelenül sok előnye van. Így pl. a „grafiká”-nak egy külön alapelve került megállapításra, nevezetesen a szótagonkénti írás elve (слоговой принцип). Ennek lényege: az orosz írásrendszerben történetileg olyan helyzet alakult ki, hogy leírva nem az egyes betűk, hanem a szótagok alkotnak egységet: azt, hogy veláris vagy palatalizált fonémával állunk-e szemben, nem tudjuk megállapítani magának a mássalhangzónak a jeléből, hanem csak úgy, ha figyelembe vesszük az utána következő (magánhangzó-)jelt is (más szavakkal: az orosz írás a „lágyságot” nem külön kétjegyű betűvel, hanem annak segítségével jelöli, hogy a magánhangzó-fonémának két jele lehet, az egyiket ezek közül akkor kell írni, ha az adott magánhangzó előtt veláris, a másikat, ha előtte palatalizált mássalhangzó-fonéma áll: *мать* 'anya' ejtése [mat'], *мять* 'gyűrni' ejtése [m'at']). Tekintve, hogy az orosz mássalhangzó-rendszer majd minden tagjának megvan a veláris és a palatalizált alakja külön fonémaként, ez az „egyszerűsítés” igen nagy jelentőségű, rengeteg mellékjelet vagy a magyar y-nak megfelelő funkciójú külön betűrészt kellene alkalmazni máskülönben. Ez a szótagonként író elv természetesen nem következetesen kerül alkalmazásra, rajta kívül szükség van a külön „lágýítójelre” is (l. a példát); van egy olyan kemény-lágy magánhangzó-pár, melyben talán nem is egy fonéma két írásos változatát, hanem két külön fonémát kapcsoltunk egybe (и—ы, többek között ezen is segíteni kívánt javaslatában Karcevszkij). Ezt az elvet alkalmazzuk nemcsak a palatalizált mássalhangzó-jelölések nagy többségében, hanem olykor a palatális *ʃ* jelölésében is (*бѣм* 'üt' = [b'ʃot]).

Néha azonban meglepő eredményre vezethet a „grafiká”-nak és az „ortográfia”-nak ez a következetes szétválasztása. Így például a tárgyalt szabályzat most még egy orosz ábécét sem közöl, pedig nyilvánvaló, akárhogy osztjuk is fel az ortográfiát — Kniezsa István emlékezetes szavait a III. nyelvész-kongresszusról ide alkalmazva — a fontos az lenne, hogy ami bele való, az benne legyen.

Másrészt, amint az akkor közreadott vázlat alapján már Elekfi László is felhívta erre a figyelmünket (i. h. 424), rendkívül részletesen kidolgozásra került a szabályzatban a központosítás. A cím maga (Az orosz ortográfia és központosítás szabályai) már arra a felfogásra enged következtetni, hogy ez sem tartozik bele az „ortográfia” fogalmába. Meg kell állapítani, hogy ez viszont nem régi hagyomány: pontosan Sapiróig megy vissza (Sapiro volt, úgy lát-szik, Scserba halála után a Helyesírási Bizottság lelke), őelőtte az írásjelezés kérdései jóformán nem voltak kidolgozva; ha egyes szerzők érintették, azt rendszerint a helyesíráson belül tették meg. Sapiro kiváló monográfiája és a

¹ Vö. Kniezsa István: A magyar helyesírás története. Bp., 1953. 22—3.

szabályzat jelenlegi felosztása alapján várható, hogy a központosásra fordított megkülönböztető figyelem is orosz hagyománnyá válik.

6. A szabályzat 1956 augusztusában jelent meg, a Szovjet Tudományos Akadémia, a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma és az OSZSZK Művelődésügyi Minisztériuma jóváhagyásával. Összeállítói között, mint ez a rövid előszóból kiderül, az elhunyt Scserba és Usakov személyén kívül ott találjuk Barhudarov levelező tagot, Isztrina levelező tagot, Obnorszkij akademikust, Sapirót, Vinogradov akademikust és másokat. Rendelkezései kötelezőek minden tankönyvíró, szótár- és lexikonszerkesztő munkára, hivatalos iratra. Nem tekintendő iskolai tankönyvnek: sem a szabályok mennyisége, sem kifejtésük jellege nem kíván megfelelni sem annak az ismeretanyagnak, melyet e területen a tanulóknak tudniuk kell, sem annak a módszernek, mellyel a helyesírást az iskolában oktatják.

A 176 lapot tartalmazó, egyelőre félmillió példányszámban megjelent könyvecske három, közel egyenlő részre oszlik: 1. rész ortográfia, 2. rész központoszás; a harmadik rész pedig kis szójegyzék, függelékül. Tárgymutató nincs, de ezt részben pótolja az, hogy az egyes részek kisebb fejezetekre oszlanak, s e fejezetcímek, sőt az egyes paragrafusok témájának megnevezése is kikerülnek a tartalomjegyzékbe. A paragrafusok egyébként — a mi szabályzatunkéihoz képest — az első részben igen hosszúak és nem arányosak (a leg-hosszabb, a 83. § néhány sor híján 4 lap terjedelmű; ebben a részben egy-egy paragrafus átlagos hossza fél lap, a központoszásiban egyötöd lap).

Az első rész két legnagyobb fejezete a magánhangzók írásának problematikájával, valamint az egybeírás—különírás kérdéseivel foglalkozik. Külön fejezet érinti ezenkívül a mássalhangzók írását, a ъ és ь betűk használatának kérdését, a nagy kezdőbetűk használatát, a betűszókkal, rövidítésekkel kapcsolatos tudnivalókat és az elválasztás szabályait. Példaképpen idézek egy paragrafust: „107. §. Politikai pártok hivatalos elnevezésében az első szót írjuk nagy kezdőbetűvel, kivéve, ha ez a *партия* [‘párt’] szó, például: *Польская объединенная рабочая партия, Коммунистическая партия Австрии, Российская социал-демократическая рабочая партия, Союз 17 октября* (de: *партия социалистов-революционеров*). — A politikai pártok elnevezésében szereplő egyezményes neveket nagy kezdőbetűvel írjuk, pl.: *партия Земли и воли* (vagy „*Земля и воля*”), *партия Народной воли* (vagy „*Народная воля*”). — Megjegyzés. Politikai pártok idegen elnevezéseit kis kezdőbetűvel írjuk, pl.: *гоминдан, ... лейбористская партия.*”

1) Meg kell jegyeznünk, hogy mintha az előbb említett testes monográfiák „kiszívtak” volna minden elméletet a szabályzatból, elvi kérdésekről itt egyáltalán nincs szó. A munka például így kezdődik: „I. rész. Ortográfia. — A magánhangzók helyesírása. — I. Magánhangzók susogók és *c* után. I. §. *ж, ч, ш, щ* után nem írunk *ю, я, ы* betűket . . .” stb. A szerkesztőket nyilván az az elv vezérelte, hogy akit a helyesírás elvi kérdései érdekelnek — ám olvassa el Gvozgyevet, Sapirót, Peterszont, Bulahovszkijt és a többieket; ez a munka meg szabálygyűjtemény és semmi más.

A központoszásról szóló részben — számos egyéb érdekességen kívül — az illusztráló anyag vonhatja magára a magyar olvasó figyelmét. Apéldamondatok rendkívül gondosan támasztják alá a felhozott szabályokat, Krilovtól Solohovig különösen a szépírók és költők, helyel-közzel esztéták (mint Belinszkij és Dobroljubov) vagy tudósok szólalnak meg bennük. Újságnyelvi példára nem találtam köztük. (Itt csak az a kétely merül fel az emberben, hogy

vajon mennyiben eredeti mondjuk az a Puskin- vagy Lermontov-központozás, amelyet a szerkesztők közölnek ; s ha eredeti, mennyiben helytálló még ma is a belőle levont szabály.) Egyébként a nem orosz filológus-olvasó számára nyilván ez az érdekesebb része a könyvnek, hiszen a központozásnak elég általános, nemzetközi szabályai vannak, melyek szűkebb kultúráköröként némileg változhatnak.¹ Scserba felosztása szerint az orosz központozás a német típusúhoz tartozik (ilyen a magyar is meg a cseh és a lengyel), mely — a francia típussal szemben — sok gondolatjelet és nagyon sok vesszőt használ, többnyire formális okokból alkalmazva őket.

A szójegyzék valamivel több mint 4000 szót tartalmaz kiinduló formában (főnév alanyesetben, ige infinitívusban stb.); ragos alakokat csak egészen kivételes esetekben ad (hiszen arra ott vannak az értelmező szótárak, a helyes ejtést szabályozó szótár stb.). A hangsúlyt minden esetben jelöli. A szójegyzékbe bekerül minden, az első részben felsorolt szó, kifejezés, ezért olyan hosszabb szerkezetekkel is találkozunk benne lépten-nyomon, mint „Путь к коммунизму” (колхоз) (a п betű alatt), *Государственный комитет Совета Министров СССР по новой технике* (a г betűnél), *Ярославский областной исполнительный комитет Советов депутатов трудящихся* (a я betűnél) stb. Ez nyilván tárgymutató hiányában van így, azonban kevésbé hihető, hogy bárki is az említett betűk alatt a szójegyzékben keresse a „közigazgatási körzetek írása”, esetleg „állami szervek elnevezésének írása” stb. problémájára a megoldást.

A szabályzat persze ezeken kívül még fölvet más, sajátosabban orosz nyelvi kérdéseket is. Ezek közül itt csak egyre szeretnék utalni. A szabályzatban nincsenek általános rendelkezések a más betűrendszerű nyelvek cirill betűs átírására, pedig erre az oroszban még sokkal nagyobb szükség lenne, mint — mondjuk — a magyarban.

A szabályzat elé hivatalosan azt a célt tűzték ki, hogy járuljon hozzá az orosz írás rendezéséhez, könnyítse meg ezáltal a helyesírási szabályok elsajátítását az iskolában, használatukat a mindennapi gyakorlatban. A szerkesztők ennek megfelelően a következő feladatokat igyekeztek megoldani: El kívánták háritani az eddig fennállott szabályokból az ellentmondásokat, a homályos foltokat, az indokolatlan kivételeket. Egyes szabályokat pontosabban fogalmaztak meg. Szükség esetén új szabályokat alkottak. Igyekeztek megszüntetni a kettős írásmódokat. Rendszereztek magukat az egyes szabályokat, hogy azok áttekinthetők és könnyen kezelhetők legyenek. Munkájuk minden szempontról igen eredményesnek mondható. Már maga az a tény, hogy igyekeztek a magas fokú lexikográfiai gyakorlatot és helyesírási elméletet körültekintő módon, hosszú előkészítés, próba és széleskörű vita után egy szabályzat közös nevezőjére hozni, hatalmas jelentőségű; már ezzel is újat alkottak. A részleteket illetően különösen egyes írásjelek — így a kötőjel — használata terén, a nagy kezdőbetűk alkalmazására és a betűszavak írásával kapcsolatban számos jól sikerült új szabályt hoztak létre. Alapos munkájuk eredménye az orosz helyesírási kultúra további általános emelkedése terén nem maradhat el.

Papp Ferenc

¹ Valószínűleg ennek is tulajdonítható, hogy az egymáshoz közel álló központozási rendszerek bizonyos mértékig és bizonyos időben (a fordítói technika és tudatosság alacsonyabb színvonalára esetében) hathatnak is egymásra: vö. Erdődi József: Nyr. 1953. 296 kk.